

УДК 94"1920/1922"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-1-3>**Лідія БІЛІЧЕНКО,**

orcid.org/0009-0000-9204-8295

магістр історії, випускник

Чорноморського національного університету ім. Петра Могили

(м. Миколаїв, Україна) bilichenkolidiia@gmail.com

ІНОЗЕМНІ КОНСУЛЬСТВА В УСРР (1920–1922 РР.)

У статті висвітлюються діяльність іноземних консульських установ в УСРР протягом 1920-1922 рр. Встановлено, що станом на 1920-1922 рр. на території УСРР діяли такі консульства іноземних держав: Генеральне консульство Персії у Києві, консульство Персії у Харкові, консульство Персії в Одесі та Генеральне консульство Грузії у Харкові.

Основні напрямки діяльності консульств включали у собі захист прав громадян та юридичних осіб своєї країни на території УСРР протягом 1920-1922 рр., допомога з виїздом на Батьківщину, видача віз та паспортів, нотаріальні послуги, а також сприяння розвитку двосторонніх економічних, культурних та наукових зв'язків. Консульства також займалися реєстрацією актів громадянського стану (народження, шлюб) та підтримкою співвітчизників.

Особливо тісні відносини у дипломатичному плані в УСРР були з Персією (Іраном). Нерідко радянський уряд, аби поразити умови своїх і так невеликих у кількості іноземних консульств, надавав їм гуманітарну допомогу продуктами згідно зі складеним списком.

Окрім, консульств Персії, на території УСРР було відкрито і віце-консульство Грузії. Віце-консулом Грузинської Республіки у Харкові, був призначений Костянтин Соломонович Цагарелі. Надалі грузинський консул намагався активно виконувати свою місію в частині захисту прав та інтересів грузинських підданих. 31 січня 1921 р. у Москві між РСФРР, УСРР і Грузією було підписано загальний договір. Договір містив положення про взаємне визнання суверенітету.

Історія де-юре незалежної дипломатії УСРР, виявилася досить короткою. 18 жовтня 1922 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про згортання апарату НКЗС» і доручив заступникові глави НКЗС В. Яковлеву розпочати переговори з НКЗС РСФРР про об'єднання відповідних наркоматів.

Ключові слова: консульство, консул, віце-консул, дипломатія, УСРР, Персія, Грузія.

Lidiia BILICHENKO,

orcid.org/0009-0000-9204-8295

Master of History, graduate

Petro Mohyla Black Sea National University

(Mykolaiv, Ukraine) bilichenkolidiia@gmail.com

FOREIGN CONSULATES IN THE UKRAINIAN SSR (1920–1922)

The article highlights the activities of foreign consular institutions in the Ukrainian SSR during 1920-1922. It was established that as of 1920-1922, the following consulates of foreign states operated on the territory of the Ukrainian SSR: the Consulate General of Persia in Kyiv, the Consulate of Persia in Kharkov, the Consulate of Persia in Odessa, and the Consulate General of Georgia in Kharkov.

The main areas of activity of the consulates included the protection of the rights of citizens and legal entities of their country on the territory of the Ukrainian SSR during 1920-1922, assistance with leaving for the Motherland, issuing visas and passports, notary services, as well as promoting the development of bilateral economic, cultural, and scientific ties. The consulates also registered civil status documents (birth, marriage) and supported compatriots.

The Ukrainian SSR had particularly close diplomatic relations with Persia (Iran). Often, the Soviet government, in order to improve the conditions of its already small number of foreign consulates, provided them with humanitarian aid in the form of products according to a compiled list.

In addition to the consulates of Persia, a vice-consulate of Georgia was also opened on the territory of the Ukrainian SSR. Konstantin Solomonovich Tsagareli was appointed vice-consul of the Georgian Republic in Kharkov. In the future, the Georgian consul tried to actively fulfill his mission in terms of protecting the rights and interests of Georgian subjects. On January 31, 1921, a general agreement was signed in Moscow between the RSFSR, the Ukrainian SSR and Georgia. The agreement contained a provision on mutual recognition of sovereignty.

The history of de jure independent diplomacy of the Ukrainian SSR turned out to be quite short. On October 18, 1922, the Central Committee of the CPSU (b) adopted a resolution "On the Dissolution of the NKZS Apparatus" and instructed the Deputy Head of the NKZS, V. Yakovlev, to begin negotiations with the NKZS of the RSFSR on the unification of the relevant people's commissariats.

Key words: consulate, consul, vice-consul, diplomacy, Ukrainian SSR, Persia, Georgia, RSFSR.

Постановка проблеми. Консульство – це офіційне представництво однієї держави на території іншої (зазвичай у великих містах, відмінних від столиці), створене для виконання консульських функцій: захисту інтересів своїх громадян та юридичних осіб, видачі віз, паспортів, нотаріальних послуг, а також оформлення документів.

Заснування іноземних консульств на українських землях активізувалося під час визвольних змагань (1917–1919) за часів Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропдського та Директорії УНР, коли в Києві та Одесі діяли представництва Німеччини, Австро-Угорщини, Франції, Великої Британії, Польщі, Скандинавських країн та інших держав світу.

Протягом 1920-1922 рр., коли в Україні була встановлена радянська влада, дипломатичні установи хоч і де-юре були підпорядковані НКЗС УСРР, однак фактично діяльність консульств була обмежена та контрольована Москвою, здебільшого існували дипломатичні установи у Харкові (тодішня столиця УСРР до 1934 р.), Києві та Одесі.

Аналіз досліджень. На сьогоднішній момент у вітчизняній історичній науці немає узагальнюючих робіт з даної тематики у консолідованому вигляді, із широкою ретроспективою огляду інформації, в яких розкриваються українсько-польські відносини протягом 1919-1920 рр. Існують лише праці окремих науковців, зокрема серед них можна виділити роботи І. Матяш (Матяш, 2024: Електронний ресурс), І. Дацківа (Дацків, 2013: 620), Д. Веденеєва, Д. Будкова (Веденеєв; Будков, 2006: 311) та Л. Біліченко (Біліченко, 2025: 48).

Мета статті – на основі архівних джерел дослідити діяльність іноземних консульських установ в УСРР протягом 1920-1922 рр.

Виклад основного матеріалу. Станом на 1920-1922 рр. на території УСРР діяли такі консульства іноземних держав: Генеральне консульство Персії у Києві, консульство Персії у Харкові, консульство Персії в Одесі та Генеральне консульство Грузії у Харкові.

Основні напрямки діяльності консульств включали у собі захист прав громадян та юридичних осіб своєї країни на території УСРР протягом 1920-1922 рр., видачу віз та паспортів, нотаріальні послуги, а також сприяння розвитку двосторонніх економічних, культурних та наукових зв'язків. Консульства також займалися реєстрацією актів громадянського стану (народження, шлюб) та підтримкою співвітчизників.

Особливо тісні відносини у дипломатичному плані в УСРР були з Персією (Іраном). Після Пер-

шої світової війни Персія (Іран) була прийнята до Ліги Націй. У 1919 році Персія уклала торгово угоду з Великою Британією, в якій Британія, формально підтверджуючи незалежність Персії, намагалася встановити повний контроль над нею.

У квітні 1920 р. у всьому Північному Ірані під керівництвом шейха Мохаммеда Хіабані почалося повстання проти іранського уряду і британців, які його підтримували, яке було розгромлено у вересні цього ж року.

17 травня 1920 р. з Баку в Ензелі, де знаходилися кораблі, введені Російською армією з російських портів, вирушила Волзько-Каспійська військова флотилія під командуванням Федора Раскольников та Серго Орджонікідзе. 18 травня флотилія висунула ультиматум англійським військам, які займають р. Ензелі, після закінчення почалися бойові дії, британці і білогвардійці відступили і Радянська Росія захопила контроль над кораблями.

Загони дженгалійців під командуванням націоналіста Мірзи Кучек-хана скористалися моментом і ними 4 червня 1920 р. було взято м. Решт – столиця залишу Гілян. 5 червня, після переговорів із радянськими представниками, було проголошено Гілянську Радянську республіку.

20 вересня 1920 року, захопивши введений Російською армією флот, уряд РРФСР прийняв рішення про згорання своєї військової операції у Персії і розпочав переговори з шахським урядом. 26 лютого 1921 року було укладено радянсько-персидський (іранський) договір про поступове виведення радянських військ. Радянські війська почали покидати Гілян із квітня й повністю виведені до 8 вересня 1921 р. У Гілянській республіці розпочалася громадянська війна. 2 листопада, користуючись смутою, її зайняли війська персидського уряду (Цветков, 2014: 46).

Саме у ці буремні роки і припадає відкриття персидських консульств в УСРР. У 1920 р. персидський громадянин Мамед Рахим огли звернувся до Генерального консульства Персії у Києві з письмовою заявою. Дізнавшись у Полтаві, що персидські громадяни відправляються на Батьківщину у Персію через консульство, і прагнучи виїхати на Батьківщину, Мамед Рахим огли завершив усі свої справи і виїхав з Полтави до Києва. Він віз із собою 29 200 ру., зібраних ним під час своєї служби. На станції «Лубни» Мамед Рахим огли був затриманий, і під час обшуку у нього були вилучені зазначені кошти, які були єдиним засобом виїхати на Батьківщину. Спекуляцією він не займався. Через зазначені обставини Мамед Рахим огли просив персидське консульство про заведення прохання щодо повернення його грошей.

За клопотанням Народного комісаріату закордонних справ УСРР та приймаючи до уваги те, що згідно з правилами евакуації персидських та турецьких громадян не заборонялося перевезення з собою грошових знаків, Мамеду Рахиму огли були повернуті усі його гроші (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 18).

10 грудня 1920 р. Народний комісаріат закордонних справ УСРР оголосив, що віднині Генеральним консулом Персії у Києві призначається Абдул Алі огли (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 30). Його заступником став громадянин УСРР Юзбашинський І. Г. (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 31).

Займалося Персидське Генеральне консульство у Києві і захистом турецьких громадян. На початку 1921 р. до відділу Управління Харківського Губвиконкому звернувся уповноважений колонії турецьких громадян Харківської губернії з проханням дозволити йому видачу названим громадянам охоронних грамот. Однак, незважаючи на клопотання Генерального консульства Персії, харківська влада вирішила відхилити дане питання, обгрунтовуючи це тим, що серед турецьких громадян є велика кількість спекулянтів, торговців та інших осіб, які жили на кошти нетрудового прибутку (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 36).

Варто відмітити, що згідно посвідченню, яке було видано персидському громадянину, уродженцю Хамадану – Абдул Алі Таїр-огли в тому, що до особливого розпорядження та призначення нового представника Перського уряду у м. Харкові йому було дозволено продовжувати бути головною старостою перської колонії в м. Харкові та виконувати повноваження персидського консула у Харкові станом на 1920 рік (ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 21).

Консулом Персії в Одесі у документах значиться Мафферт. 6 квітня 1920 р. до нього звернувся за заступництвом торговець Х. Гессарян, який у своєму листі до консула зазначив наступне: «Я вже мав честь довести до Вашого відома, що

Комісаріати по військових справах Радянського Уряду в квітні 19-го року реkvізували мій товар, що перебуває в Одеській митниці на суму 33 623 турецьких лір. Щоправда, мені було обіцяно сплатити цю суму і зараз я веду переговори з цього приводу, але я за минулий не мав готівку і потребу грошей, то я покірніше прошу Вас звернутися з клопотанням до Революційного Комітету про видачу мені позики в розмірі 200 000 руб.» (ЦДАВО. Ф– 4. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 61).

Персидський ж підданий (Нажаль автор не зміг розшифрувати його прізвище у документі – прим. автора) у листі до Одеського губернського революційного комітету через посередництво персидського консульства в Одесі подав наступне прохання: «Маю повідомити, що я персіанин, приїхав вперше в Одесу в березні 1919 року з товарами: як мануфактура, сукно, шовк, шкіри, аптекарські товари, шампанське, коньяк кращих французьких марок загальною вартістю в /33.623,1 турецьких лір та 15 піастрів згідно з рахунками переданими свого часу міжнародній Комісії у Відділі Раднаргоспу.

Всі ці без винятку товари були забрані з митних пакгаузів при прибутті Червоної Армії до Одеси 5 квітня 1919 року. Відділ Раднаргоспу згідно з розпорядженням тов. Раковського голови Т.С.С.Р. зобов'язався сплатити в рахунок близько 50% вартості – міст цих товарів, і навіть відповідні чеки були виписані Нарбанком, і газети офіційно повідомили, що будуть оплачені в той же день, але через політичні зміни нічого не встигли сплатити нам.

На знак вдячності акту справедливості з Вашої сторони я буду щасливим бути Вам корисним у комерційній ниві і надаю себе у Ваше повне розпорядження. Будучи перським підданим, я впевнений, що Генеральне Персидське Консульство із задоволенням дасть Вам усі довідки, які б побажали отримати у цій справі» (ЦДАВО. Ф– 4. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 7).

Нерідко через Народний комісаріат і самі консульства зверталися за грошовою допомогою до радянського уряду. Так, персидський консул в Одесі

Таблиця 1

Список працівників Персидського Генерального консульства у Києві

№	Прізвище працівників	Посада	Кількість членів родини
1	Абдул Алі огли	Генеральний консул	3 особи прислуги
2	Бзбашинський І. Г.	Заступник Генерального консула	1
3	Мамедбеков М. Б.	Секретар	3
4	Салтанетханум	Машиністка	1
5	Зейнал Акперов	Кур'єр	1
6	Ісмаїл Джалал	Швейцар	1
7	Над Алі	Охоронець	1

Джерело: ЦДАВО. Ф.Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 49.

Мафферт просив дати йому в борг 2 000 000 руб. та обіцяв оплатити, коли встановить зв'язок із Тегераном (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 38).

Також радянський уряд, аби порахувати умови своїх і так невеликих у кількості іноземних консульств, надавав їм гуманітарну допомогу продуктами згідно зі складеним списком (ЦДАВО. Ф. Р-4. Оп. 1с. Спр. 16. Арк. 50).

Однак, не дивлячись на це, персидські консули нерідко стикалися з дискримінацією у місцях призначення. Так, до Наркоміноділу надійшла скарга Персидського консула в Одесі на незаконні насильницькі дії з боку деяких місцевих держслужбовців у місті та на околицях. Наркоміноділ повідомляв, що громадяни Персії користуються особливим заступництвом. За розпорядженням тов. Раковського їм була дозволена торгівля особливо дрібною. За словами завідувача справами Наркоміноділа тов. Пушкіна: «Образ дій місцевої дрібної влади Одеси є таким чином абсолютно неприпустимим, як з огляду на декрет 13 лютого минулого року і накази Ревкому і Реввійськради, так і з огляду на останні вказівки. Де немає явної спекуляції та доказованої кримінальності і контрреволюції, влада повинна бути обережною особливо щодо іноземців. Не допустимо застосування репресій та сваволі, які підривають престиж радянської влади...» (ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 21).

Окрім консульств Персії, на території УСРР було відкрито і віце-консульство Грузії. Віце-консулом Грузинської Республіки у Харкові, був призначений Костянтин Соломонович Цагарелі. В офіційному указі про затвердження на цю посаду було наголошено на наступному: «Іменем Грузинської Демократичної Республіки, в силу даного мені повноваження призначаю Вас Консулом Грузії у Харкові. Вам надаються як ділові, так і дипломатичні зносини з усіма державами та громадськими установами у Харкові. Представник Грузинської Демократичної Республіки в Україні Г.Хундадзе» (ЦДАВО. Ф–4. Оп. 1. Спр.16. Арк. 118).

У зв'язку з підписанням договору миру та дружби між Українською Соціалістичною Радянською Республікою та Грузинською Демократичною Республікою та заснуванням Консульства Грузинської Демократичної Республіки в Україні з місцезнаходженням у Харкові, грузинське консульство прохало радянський уряд видати необхідні розпорядження:

1/ по можливості, наданні для консульства відповідного приміщення в центральній частині міста;

2/ невідкладному виправленні та включенні до телефонної мережі телефону квартири консула, по Дмитрівській вул. буд. № 15;

3/ про включення в мережу електричного здійснення квартири консула, за Дмитрівською у безперешкодному прийомі телеграм та службової кореспонденції, що виходять від Консульства як центральними так і дільничними поштово-телеграфними установами;

6/ про безперешкодну видачу перепусток кур'єрам консульства, та

7/ про прийом державною друкарнею до друку будь-якого виду бланків консульства (ЦДАВО. Ф–4. Оп. 1. Спр.17. Арк. 45).

Надалі грузинський генконсул намагався активно виконувати свою місію в частині захисту прав та інтересів грузинських підданих. Серед перших звернень консула до уряду радянської України було прохання про сприяння безперешкодному отриманню дипломів грузинськими студентами, які здобували медичну освіту в харківських вишах, та поверненню їх після закінчення навчання на батьківщину з огляду на гостру потребу Грузії в лікарях. За його відомостями, в Харкові завершували курс навчання 12 вихідців із Грузії: 10 юнаків і 2 дівчини.

31 січня 1921 р. у Москві між РСФРР, УСРР і Грузією було підписано загальний договір. З українського боку договір підписав повпред УСРР Ю. М. Коцюбинський, з грузинського – Г. Ф. Махарадзе. Договір містив положення про взаємне визнання суверенітету, започаткування дипломатичних та консульських зносин, встановлення принципу найбільшого сприяння в економічних зв'язках, повернення пам'яток мистецтва та архівів.

Відтак 20 лютого 1921 р. К. С. Цагарелі мав аудієнцію у Х. Г. Раковського, вручив йому свій «мандат» і формально отримав повноваження генерального консула в Харкові з правом користуватися прямим проводом, як у Раднаркомі, так і у центральному телеграфі, для зносин із представниками Грузії в Одесі, Києві, Москві та грузинським урядом у Тифлісі. Його родину, родину секретаря консульства, співробітника консульства М. Р. Клігулашвілі та родину кур'єра С. С. Татарішвілі на початку березня 1921 р. у НКЗС було поставлено на облік для забезпечення продовольством. Однак підписана угода підлягала ратифікації, якої через захоплення Тифлісу більшовиками 25 лютого 1921 р. не відбулося. На той момент К. С. Цагарелі не отримав офіційного повідомлення про визнання його повноважень урядом Української СРР і фактично не розпочав їх виконання.

В ніч з 8 на 9 березня до помешкання К. С. Цагарелі як «представника Грузії» завітали непрохані гості з Особливого відділу НК, щоб оголосити йому про домашній арешт. Напередодні з подібним формулюванням було арештовано в Одесі О. І. Ушверідзе, але вже 11 березня його випустили, розглядаючи колишнього консула як приватну особу, до якої застосування мір, аналогічних до представників Грузії, визнавалося «непорозумінням». Припис поширювався не лише на К. Цагарелі, але й на його дружину та її батьків, котрі не були громадянами Грузії. За розпорядженням наркома закордонних справ Х. Раковського під час оголошення консулові рішення був присутнім секретар Бюро реєстрації іноземців при НКЗС УСРР А. Б. Стахов. Цей момент та формулювання підстав щодо арешту консула дали підстави думати йому, що арешт відбувся з відома Х. Раковського і не з причин особистого характеру. Скориставшись присутністю А. Б. Стахова, К. Цагарелі висловив до НКЗС УСРР три прохання: дізнатися про взаємини України з Грузією; забезпечити його харчами на час арешту; зменшити кількість представників Особливого Відділу (оскільки «сторожити» його залишилося аж 4 особи). До уваги було прийнято лише другий пункт. Водночас, використовуючи всі можливості для роз'яснення ситуації, К. С. Цагарелі скерував

до Х. Г. Раковського ноту протесту. В ноті наполягав на тому, що не вчиняв жодних дій, які могли спричинити ні його арешт, ні навіть протест з боку УСРР, так само як і його уряд не припускався ніяких «недружніх» дій щодо українського уряду, його представників чи громадян та констатував, що допущення зовнішньополітичним відомством його арешту може мати наслідком «надрид добрих відносин між двома Республіками». Однак його протест залишився без розгляду.

Перебування на консульській посаді й контакти з грузинською опозицією для Костянтина Цагарелі спричинили новий арешт у 1930 році (Матяш, 2024: Електронний ресурс).

Історія де-юре незалежної дипломатії УСРР, виявилася досить короткою. 18 жовтня 1922 р. ЦК КП(б) У ухвалив постанову «Про згортання апарату НКЗС» і доручив заступникові глави НКЗС В. Яковлеву розпочати переговори з НКЗС РСФРР про об'єднання відповідних наркоматів (Біліченко, 2025: 24).

Висновки. Таким чином, протягом 1920-1922 рр. на території УСРР діяли такі консульства іноземних держав: Генеральне консульство Персії у Києві, консульство Персії в Одесі, консульство Персії у Харкові та Генеральне консульство Грузії у Харкові. Основним завданням консульств був захист своїх підданих на території УСРР та допомога з виїздом на Батьківщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біліченко Л. Народний комісаріат закордонних справ УСРР (1917-1922 рр.): препринт. Миколаїв: Іліон. 2025. 48 с.
2. Веденеев Д, Будков Д. Юність української дипломатії : становлення зовнішньополітичної служби Української держави 1917-1923 роки. Київ: К.І.С. 2006. 311 с.
3. Дацків І. Українська дипломатія (1917-1923 рр.) у контексті світової історії: монографія. Ін-т всесвіт. історії Нац. акад. наук України. Тернопіль : Крок. 2013. 620 с.
4. Матяш І. Українсько-грузинські дипломатичні відносини 1919-1921 рр. URL:<https://georgia.mfa.gov.ua/ukrayina-gruziya-storinki-istoriyi/ukrayinsko-gruzinski-diplomatichni-vidnosini-1919-1921rr> (Електронний ресурс, дата звернення: 28.03.2026)
5. Цветков С. Как начинался «настоящий» XX век (к 100-летию начала Первой мировой войны). Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. 2014. № 2 (14). С. 46.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.Ф-4. Оп. 1. Спр. 16.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.Ф- 4. Оп. 1. Спр. 17.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф.Р – 4. Оп. 1с. Спр. 16.

REFERENCES

1. Bilichenko L.(2025) Narodnyi komisariat zakordonykh sprav uSRR (1917-1922 rr.): preprint [People's Commissariat of Foreign Affairs of the USSR (1917-1922): preprint]. Mykolaiv: Ilion. 48 p. [in Ukrainian].
2. Vedenieiev D, Budkov D. (2006) Yunist ukrainskoi dyplomatii: stanovlennia zovnishnopolitychnoi sluzhby Ukrainskoi derzhavy 1917-1923 roky [The Youth of Ukrainian Diplomacy: The Formation of the Foreign Policy Service of the Ukrainian State, 1917-1923]. Kyiv : K.I.S. 311 p. [in Ukrainian].
3. Datskiv I. (2013) Ukrainka dyplomatiiia (1917-1923 rr.) u konteksti svitovoi istorii: monohrafiia [Ukrainian diplomacy (1917-1923) in the context of world history: monograph]. In-t vsesvit. istorii Nats. akad. nauk Ukrainy. Ternopil : Krok. 620 p. [in Ukrainian].
4. Matiash I. Ukrainsko-hruzynski dyplomatychni vidnosyny 1919-1921 rr. [Ukrainian-Georgian diplomatic relations 1919-1921] URL: <https://georgia.mfa.gov.ua/ukrayina-gruziya-storinki-istoriyi/ukrayinsko-gruzinski-diplomatichni-vidnosini-1919-1921rr> (Elektronnyi resurs, data zvernennia: 28.03.2026) [in Ukrainian].

5. Tsvetkov S. (2014) Kak nachinalsya «nastoyaschiy» XX vek (k 100-letiyu nachala Pervoy mirovoy voyni) [How the "real" 20th century began (on the 100th anniversary of the start of World War I)]. Gumanitarnyie nauki. Vestnik Finansovogo universiteta. No 2 (14). p. 46. [in Russian].

6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F-4. Op. 1. Spr. 16. [in Ukrainian].

7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F-4. Op. 1. Spr. 17. [in Ukrainian].

8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F.R – 4. Op. 1s. Spr. 16. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

